

Jak eliminować u dzieci zachowania agresywne?

Urszula Stolarska, Przedszkole Samorządowe nr 139, Kraków

Jest to bardzo trudne pytanie dla każdego nauczyciela, na każdym szczeblu edukacji. W ostatnich latach, w wyobrażeniach wielu rodziców, właśnie na nas spoczywa obowiązek wychowania dzieci. Rodzice oczekują od nauczyciela gotowych recept postępowania z dziećmi sprawiającymi kłopoty wychowawcze, a do takich należą zachowania agresywne.

U dzieci w wieku przedszkolnym zachowania agresywne są coraz częstszym zjawiskiem, a tym samym dużym problemem dla nas, nauczycieli, ponieważ nie zawsze wiemy, jak pomóc dziecku agresywnemu, sobie w usprawnieniu pracy i pozostałym dzieciom w grupie.

Nauczyciel, chcąc radzić sobie z tym problemem, winien poznać wszystkie formy, rodzaje i przyczyny zachowań agresywnych, oraz współpracować z osobami kompetentnymi w tej dziedzinie - pedagogiem i psychologiem. Wrażliwość nauczyciela i wnikliwa obserwacja zachowań dzieci w grupie pozwoli na wczesne rozpoznawanie agresji, natomiast trafna diagnoza i prawidłowo dobrane sposoby eliminowania zachowań agresywnych już na etapie życia przedszkolnego będą owocowały na wyższym etapie edukacji. Dodajmy do tego dobrą współpracę z rodzicami, możemy pomóc wszystkim zainteresowanym stronom - dzieciom, rodzicom i sobie.

U dzieci przedszkolnych najczęściej występują wymienione niżej formy agresji.

Agresja fizyczna: dochodzi do bójki, czyli starcia o zabawki, pomysły na zabawę, albo o własne ramię. Zazwyczaj konflikt dotyczy początkowo tylko dwóch osób. Wybuchają złości, dzieci okładają się piętami, szarpają się, czasami gryzą, kopią. Atak taki jest najczęściej skierowany bezpośrednio na sprawcę, chociaż może być również przeniesieniem emocji na osobę lub przedmiot niebędący jego przyczyną. Zdarza się, że dziecko jest agresywne wobec rówieśników, a sprawcą jego agresji i gniewu jest dorosły (rodzice, starsze rodzeństwo, czy też my - nauczyciele), krytykujący i wyśmiewający jego zachowanie czy wypowiedzi. Rówieśnik, pies czy przedmiot jest dla złościącego się dziecka w danym momencie mniej zagrażający, toteż przenosi swoją złość na niego.

Drugą formą jest **agresja werbalna**, kiedy dochodzi do konfrontacji słownej, która dotkliwie rani dziecko, a przez nas dorosłych jest często bagatelizowana. U dzieci przedszkolnych przejawia się ona przede wszystkim w postaci wyśmiewania się, złośliwych uwagach, wyklócaniu się podniesionym głosem i przedrzeźnianiu. Literatura psychologiczna podaje, że stanowi ona ponad 50 proc. przypadków agresji. Nawet krótkie "Nie!", "Idź stąd!", "Zostaw!", czy "Przestań!" to typowo agresywne zawołania, które powodują sprzeciw i wpływają na potencjalnych przeciwników. Jednoznacznie groźna mimika wzmacnia znaczenie słów, które prowokują i rozdrażniają kogoś. Słowa mogą także ranić, odrzucać i ograniczać. Ta forma agresji czasami jest bardzo dyskretna, a interwencja z zewnątrz następuje z dużym opóźnieniem. Dzieci agresywne werbalnie są rzadko kiedy upominane, a jeżeli już, to po upływie pewnego czasu. Tak samo dzieje się, jeżeli chodzi o **agresję typu instrumentalnego**: pokazywanie języka innemu dziecku, robienie min czy innego typu gestów. Słone postrzegane przez dziecko jako bardzo obraźliwe i raniące, dlatego w reakcji na tego typu bodźce bardzo często dochodzi do konfliktów. Ta forma agresji, często występująca w świecie dorosłych, jest przez nich zazwyczaj ignorowana i lekceważona. Tłumaczymy wtedy dziecku: "no to co, robi miny, (pokazał ci język, wykrzywił się), to nie jest powód...". Symbolika niewerbalna w wieku przedszkolnym odgrywa jednak ogromną rolę prawdopodobnie dlatego, że przez pierwsze lata życia komunikacja dziecka ze światem odbywała się poprzez sygnały niewerbalne: uśmiech przyjazny gest albo rozgniewana mina. Niezrozumienie tego przez dorosłych prowadzi do obarczania win za konflikt to dziecko, które ułożyło siły fizycznej, chociaż prowokatorem było dziecko używające niewerbalnej formy agresji. Brak wycucia i nieznanymi przyczynami konfliktu między dziećmi prowadzi do niesprawiedliwego osądzenia sprawy. Dlatego czasami lepiej nie ingerować w dziecięce konflikty (łagodnie przebiegające), jeżeli nie wiemy, kto naprawdę zawinił, a jeżeli sytuacja wymaga naszej interwencji, należy robić to z dużą ostrością. Sprawca, któremu raz udało się wprowadzić nas w błąd, będzie sobie podporządkowywał i wykorzystywał naszą reakcję, wiedząc, że ukarzymy dziecko używające siły. Sytuacje takie nie służą poprawie relacji między dziećmi, tylko zaostrzają konflikty. W prowadzonych przez psychologów wywiadach wielu rodziców potwierdziło, że dzieci w ich

obecno ci klóć si cz ciej. Dzieje si tak, poniewa sprawca mo e liczy na ich interwencj i manipuluje dorosłymi (wybiera taki sposób zachowania, który mo e przynie mu korzy).

Obserwujemy niejednokrotnie na ulicy, w autobusie czy sklepie taki sposób zachowania dziecka: tupi c nogami, krzycz c czy płacz c pragnie osi gn swój cel, a rodzic dla wi tego spokoju ust puje. Takie zachowanie dzieci s wynikiem bł dów wychowawczych.

Kolejn form jest **agresja po rednia lub cicha**. Zrobiony komu głupi dowcip, prowokacyjne wył czenie si z komunikacji, ignorowanie i wzbranianie si przed kontaktami społecznymi to forma agresji maj ca wywoła zło u innych i wykorzystywana jest prawdopodobnie wtedy, gdy bezpo rednie formy agresji (fizyczna i werbalna) nie s dozwolone lub gdy dziecko czuje si słabsze od wybranej ofiary i boi si przegranej w walce na pi ci czy słowa. Dziecko ignoruj ce nasze słowa, odwracaj ce si z niech ci od kolegi prowokuje, denerwuje i skłania czasami do niekontrolowanej reakcji.

Agresja relacji to bardzo cz sto wyst puj ca forma agresji u dzieci przedszkolnych. Dzieci wykluczaj pewne osoby z zabawy, mówi c np. Kuba mówi do kolegów: "Nie b dziemy bawi si z Jasiem, bo on nie umie gra w piłk , prawda?" - "Jasiu, odejd od nas!". Odsuni ty w ten sposób od zabawy Jasiu czuje si tak samo jak, jak to dziecko, które zostało pobite i wymaga takiej samej interwencji nauczyciela. Agresja relacji wyst pi tak e wtedy, gdy np. Zosia grozi Ani, e nie b dzie jej kole ank , je eli nie zrobi tego. co ona jej ka e. Z własnej praktyki wiemy o warunkach. jakie dzieci przedszkolne stawiaj swoim rówie nikom: np. "jak nie przyniesiesz resorówki, nie b dziesz naszym koleg ", "Nie b dziemy si z tob bawi , bo nie dała mi swojej lalki" oraz inne tego rodzaju. Jest to forma chyba najbardziej bole nie prze ywana przez dziecko przedszkolne, gdy akceptacja rówie ników oraz powstawanie pierwszych przyja ni odgrywa dla niego bardzo wa n rol .

Według bada , jak podaje G. Haug-Schnabel, cierpi nie tylko ofiary tej formy agresji, lecz i sprawcy, poniewa z czasem s odrzucani przez grup .

Mo na by sobie zada pytanie: która z form agresji jest najgorsza? Z pewno ci nam trudno byłoby odpowiedzie , natomiast dzieci od razu wskazałyby te formy, które s najcz ciej widoczne w yciu przedszkolnym.

Zachowania typu na ladowczego to skutek do wiadcze dziecka z pierwszych lat ycia. Szczególne dlatego, e dziecko modeluje obserwowane wzorce zachowa rodziców, rodze stwa oraz osób, które go otaczaj . W badaniach przedszkolaków Bandura obserwował, jak dzieci na laduj zachowania obserwowane u dorosłych, w telewizji czy grach komputerowych. Na podstawie tych obserwacji stwierdza, e agresywny model wymodeluje agresywne zachowania u dziecka. Jest to bardzo wa ne spostrze enie, oznacza bowiem, e je eli rodzice w domu i nauczyciel w przedszkolu zachowuje si agresywnie - pami taj c o tym, e o mieszanie, krytykowanie na tle grupy, krzyk jest zachowaniem agresywnym - dzieci przejmuj takie zachowania w stosunku do dorosłych i rówie ników. Najcz ciej narzekamy, e dziecko jest aroganckie, a tymczasem to my jeste my sprawc tego typu zachowa . Doro li zazwyczaj przyznaj sobie prawo do niekontrolowanych zachowa , natomiast dziecko jest za takie surowo karane. Najciekawsz spraw jest jednak to (jak wykazuj badania), e doro li uwa aj , e to nie oni s wzorcem, który na laduje dziecko.

Nie istnieje agresja bez przyczyny, zawsze jest powód zachowania agresywnego. ródłem takich zachowa jest obrona przed czym lub walka o zaspokojenie potrzeb. Dziecko broni swojego miejsca do zabawy, ulubionej zabawki, któr mu kto odbiera lub walczy o swoj pozycj w grupie, czy te o pomysł na zabaw i dominacj nad rówie nikami. Od jego indywidualnej gwałtowno ci oraz wzorców, jakie posiada, zale e b dzie sposób, w jaki broni zaspokojenia swoich potrzeb. Agresja rodzi si bowiem z l ku, braku wiary we własne siły i niezaspokojonych potrzeb; akceptacji, mił o ci, bezpiecze stwa w kontaktach z najbli szymi osobami. Napi cia emocjonalne wyst puj ce w sytuacjach, w których dziecko czuje si odrzucone uczuciowo, zagro ona jest jego pozycja w grupie rówie ników, lub kwestionowana jest jego samodzielno , powoduj jego wybuchy zło ci, aby chocia w ten sposób zwróci na siebie uwag . Na nas, nauczycielach przedszkola spoczywa obowi zek nauczania dzieci rozpoznawania własnych emocji, jak radzi sobie z tymi emocjami i ugodowo rozwi zywa konflikty. Nie mo emy lekcewa y przejawów agresji, powinny my wnikliwie analizowa konflikty mi dzy dzie mi i natychmiast zaj wła ciwe stanowisko.

Jak zatem eliminowa zachowania agresywne?

- Dzieci musz wiedzie , co jest dobre, a co złe oraz na jak pomoc z naszej strony mog liczy .

- Umowy zawierane z dziećmi muszą być dla nich zrozumiałe i jasno sprecyzowane oraz konsekwentnie przestrzegane,
- Ważne jest jednak opanowanie, spokój oraz stanowczość, która pozwoli rozwiązać konflikt. Zwracamy się najpierw do dzieci po imieniu, a dopiero później wspominamy o ich złociństwie, strachu lub rozczarowaniu. Dziecko nie może być postrzegane jako "złe", lecz powinno wiedzieć, że jego czyn był zły.
- Zapewniamy dziecku akceptację i bezpieczeństwo, natomiast analizujemy jego czyn i wskazujemy właściwe rozwiązanie.
- Musimy wykazać się konsekwencją w karaniu zachowań agresywnych i nagradzaniu zachowań pozytywnych.
- Karzemy bezpośrednio po zachowaniu agresywnym, sprawdzając, czy dziecko rozumie, na czym polegała niewłaściwość jego zachowania.
- Staramy się zainteresować dziecko agresywnie, proponując mu ciekawe zabawy i gry - propozycje różnych rozwiązań konfliktu.
- Prowadzimy zajęcia warsztatowe dla rodziców i dzieci umożliwiające wyrażanie uczuć i radzenia sobie ze złociństwem.
- Zwracamy uwagę rodziców na znaczenie i wpływ oglądanych programów telewizyjnych na zachowania dzieci. Proponujemy rodzicom oglądanie programów wraz z dzieckiem i prowadzenie z nim na ich temat rozmów.

G. Haug-Schnabel twierdzi, że agresja pozytywna "jest potrzebna do życia, przede wszystkim do współżycia z innymi i to już w dzieciństwie, gdy bez agresji nikt w sposób trwały nie potrafiłby zwrócić uwagi na swoje potrzeby. Jedno jest pewne: agresja przybierając formę pogardy dla człowieka i prowadzi do przemocy i destrukcji należy odrzucać, zapobiegać jej powstawaniu wszelkimi dostępnymi środkami".

Dlatego warto zastanowić się nad własnym zachowaniem i sposobem reagowania w sytuacjach trudnych, ponieważ literatura psychologiczna wymienia wiele przykładów agresji nauczycieli wobec dzieci. Jest to:

- posługiwanie się krzykiem,
- okazywanie niechęci wobec dziecka sprawiającego kłopoty,
- krytykowanie w obecności rówieśników,
- szarpanie za rękę,
- złociliwe etykietowanie,
- posądzenie o rzeczy, których dziecko nie zrobiło,
- brak konsekwencji postępowania w sytuacjach konfliktowych,
- niesprawiedliwe osądzenie postępowania dziecka.

Przyczyny tego typu agresji u nauczycieli autorzy badań upatrują często w zbyt małym doświadczeniu pedagogicznym, bezsilności rodziców frustracji lub cechach osobowości takich jak: nadwrażliwość, autorytaryzm czy też wysoki poziom lęku i napięcia oraz konfliktach w rodzinie i stresie zawodowym.

Dziecko postrzega świat w takich kategoriach, jakie reprezentuje jego środowisko wychowawcze, czyli rodzina i przedszkole. Występowanie przemocy, różnych form nacisku oraz łamania praw dziecka to przykra, smutna i brutalna rzeczywistość życia rodzinnego dzieci zaniedbanych i maltretowanych, nie tylko fizycznie. Dziecko w takiej rodzinie ma bardzo ograniczone możliwości uniknięcia uczenia się agresji. Można nawet powiedzieć, że w takiej rodzinie wychowuje się przyszłych agresywnych ojców i matek. W przedszkolu zatem dziecko powinno nauczyć się sposobów rozładowywania złociństwa, mówić o przeżywanych w danym momencie emocjach i kierowania nimi. Naszym zadaniem będzie zatem niesienie pomocy tym dzieciom w postrzeganiu świata jako zbioru różnorodnych konfliktów, które możemy wspólnie rozwiązywać na drodze ugodowej, z dużą dozą kultury i taktu.